

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ СПЕЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ**

СУПРУН ГАННА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 376-056.34:616.896:37.064]-053.4(043.3)

**ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ
ДІТЕЙ З АУТИЗМОМ У ДОШКІЛЬНОМУ ВІСІ**

19.00.08 – спеціальна психологія

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Київ – 2017

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Інституті спеціальної педагогіки, Національна академія педагогічних наук України.

Науковий керівник – доктор психологічних наук,
старший науковий співробітник
Скрипник Тетяна Вікторівна,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
кафедра спеціальної психології, корекційної та
інклюзивної освіти,
професор.

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук, доцент
Душка Алла Луківна,
Інститут психології імені Г.С. Костюка
НАПН України,
лабораторія психології навчання ім. О.С. Синиці,
старший науковий співробітник;

кандидат психологічних наук
Шевцова Яна Вікторівна,
Херсонський державний університет,
кафедра корекційної освіти,
старший викладач.

Захист відбудеться «27» червня 2017 р. о 16.00 на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.450.02 в Інституті спеціальної педагогіки НАПН України за адресою: м. Київ, вул. М. Берлинського, 9 (зала засідань).

З дисертацією можна ознайомитися в науковій частині Інституту спеціальної педагогіки НАПН України (04060, м. Київ, вул. М. Берлинського, 9).

Автореферат розіслано «26» травня 2017 р.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

А. В. Замша

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Процеси реформування сучасної спеціальної освіти вимагають від сучасної психологічної науки пошуку нових теоретичних засад та оптимальних шляхів психосоціального розвитку дітей в умовах дизонтогенезу, зокрема й дітей з аутизмом. Розкриття внутрішнього потенціалу дитини, сприяння особистісному розвитку визначено центральною проблемою, яка є багатостадійним процесом та результатом входження індивіда в систему соціальних стосунків, оволодіння ним нормами та вимогами суспільства, що в підсумку сприяє розширенню можливостей для соціально-психологічної адаптації та подальшої інтеграції в соціум дітей з аутизмом.

Вивчення особливостей соціально-психологічної адаптації дітей з аутизмом у дошкільному віці зумовлена, перш за все, потребами педагогічної та психологічної практики. Це зумовлено специфікою психосоціального розвитку таких дітей, зокрема, труднощами у налагодженні ними успішної соціальної взаємодії і стосунків з оточуючими (Н. Андрєєва, Г. Олей, К. Пірс, Т. Скрипник, С. Тортора, Е. Шоплер, І. Шпіцберг, Р. Шрамм та ін.). Особливої уваги в цьому контексті заслуговує вирішення проблеми соціально-психологічної адаптації дітей з аутизмом у дошкільному віці. Саме в цей період, особливо у старшому дошкільному віці, під час взаємодії дитини з дорослими та однолітками формується спектр ключових здатностей для встановлення, налагодження і підтримки міжособистісних стосунків дитини з аутизмом із оточуючими.

Сучасна спеціальна дошкільна освіта декларує індивідуальний підхід в системі корекційного навчання, що стає методологічною основою для оновлення психолого-педагогічної допомоги саме для дітей з аутизмом, які мають складні та специфічні особливості в своєму розвитку. Саме діти з аутизмом зазнають значних труднощів під час адаптації до умов навчального закладу, що перешкоджає процесу їх соціалізації, штучно ізолює таких дітей, утруднює розкриття їхнього внутрішнього потенціалу.

Специфіка психосоціального розвитку різних категорій дітей з порушеннями психофізичного розвитку розкрита порівняно неоднаково. Зокрема висвітлено: особливості соціально-психологічної адаптації дітей із порушеннями розумового розвитку та затримкою психічного розвитку (М. Кузнєцов, Т. Лазаренко та ін.); специфіку формування досвіду спілкування дошкільників з церебральним паралічем (Л. Ханзерук та ін.); соціально-перцептивні аспекти формування невербального спілкування дошкільників з порушенням зору (І. Гудим та ін.); особливості соціального пізнання і розуміння іншої людини дошкільниками із церебральним паралічем та затримкою психічного розвитку (І. Омельченко та ін.); засоби формування комунікативних навичок у дошкільників із порушеннями зору та інтелекту (Н. Бабич та ін.); шляхи формування навичок спілкування у дошкільників із порушеннями слуху (О. Дробот та ін.); механізми соціалізації, адаптації та технології психологічного супроводу дітей з порушеннями психофізичного розвитку (А. Душка, В. Кобильченко, Т. Скрипник та ін.).

Психологічні дослідження особливостей психосоціального розвитку дітей з аутизмом були спрямовані на вирішення таких проблем як: розвиток комунікативної компетентності (П. Драш, О. Мастюкова, О. Нікольська, М. Сандберг, М. Хейманн та ін.); подолання труднощів у сфері комунікації (Р. Аббот, Н. Базима, О. Баєнська, С. Гадштайн, К. Куїлл, К. Лебединська, І. Логвінова, Г. Олей, К. Стрід, К. Тос, Л. Уотсон та ін.); шляхів підтримки особистісного розвитку (Ю. Ерц, У. Кіслінг, К. Лебединська, Д. Клімась, Д. Шульженко та ін.). Більшість з означених досліджень присвячені розкриттю особливостей психосоціального розвитку дітей з аутизмом шкільного віку, в той час як специфіка розвитку дошкільників розкрита порівняно вибірково. Водночас, проблема соціально-психологічної адаптації дошкільників із аутизмом досі не виступала предметом спеціальних досліджень. З огляду на зазначене, пошук ефективних шляхів психологічного впливу для оптимізації процесу соціально-психологічної адаптації дошкільників із аутизмом набуває особливої актуальності.

Актуальність проблеми, її недостатня теоретична розробка та практики впровадження психологічних технологій зумовили вибір теми дослідження: **«Особливості соціально-психологічної адаптації дітей з аутизмом у дошкільному віці»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до тематичного плану досліджень Інституту спеціальної педагогіки НАПН України «Теоретичні та методичні засади освіти дітей з особливими освітніми потребами» та комплексної теми лабораторії корекції розвитку дітей з аутизмом «Науково-методичне забезпечення навчання дошкільників з порушеннями психофізичного розвитку різних вікових груп» (державний реєстраційний номер 0109U00337).

Тему дисертації затверджено вченою радою Інституту спеціальної педагогіки НАПН України (протокол № 6 від 26.06.2014 р.) та узгоджено на засіданні Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 7 від 30.09.2014 р.).

Мета дослідження розроблення теоретично обґрунтованої та експериментально перевіреної програми формування компонентів соціально-психологічної адаптації старших дошкільників із аутизмом.

Відповідно до мети було визначено такі завдання дослідження:

1. За результатами теоретичного аналізу уточнити зміст поняття «соціально-психологічна адаптація дошкільників із аутизмом» та окреслити специфіку психосоціального розвитку дітей з аутизмом у дошкільному віці.
2. Теоретично обґрунтувати та розробити структурно-рівневу модель соціально-психологічної адаптації дітей дошкільного віку з аутизмом.
3. Виявити особливості компонентів соціально-психологічної адаптації старших дошкільників із аутизмом.
4. Розробити та експериментально перевірити ефективність застосування програми формування компонентів соціально-психологічної адаптації старших дошкільників із аутизмом.

Об'єкт дослідження – соціально-психологічна адаптація дітей дошкільного віку з аутизмом.

Предмет дослідження – особливості соціально-психологічної адаптації дітей старшого дошкільного віку з аутизмом.

Теоретико-методологічну основу дослідження склали: принципи єдності організму і середовища, цілісності й системності психічної організації людини (П. Анохін, В. Казначеев, О. Леонтьєв та ін.); принципи ранньої корекції та медико-соціальної реабілітації дитини з особливими потребами (Л. Венгер, Т. Вісковатова, І. Мамайчук, А. Обухівська та ін.); положення про єдність вікових закономірностей типового та порушеного психічного розвитку (Л. Виготський, В. Засенко, В. Лубовський, Т. Сак, В. Синьов та ін.); результати досліджень особливостей психосоціального розвитку особистості в онтогенезі (Л. Божович, Л. Виготський, В. Кобильченко, О. Кононко, В. Мухіна, Д. Фельдштейн); положення про взаємозв'язок навчання й розвитку дитини загалом (І. Бех, Д. Ельконін, І. Єременко, Г. Костюк, Н. Менчинська та ін.) та з порушеннями психофізичного розвитку зокрема (В. Засенко, А. Колупаєва, Т. Сак, О. Таранченко, О. Хохліна); положення про соціально-психологічну адаптацію (А. Налчаджян, А. Реан); сучасні концепції соціально-психологічної адаптації дошкільників (А. Атанасова-Вукова, Н. Ватутіна, Р. Калініна, Л. Каплан, Р. Тонкова-Ямпольська, Є. Шмідт-Кольмер та ін.); положення про роль соціальної взаємодії та емоційних зв'язків у процесі становлення особистості дитини загалом (Дж. Боулбі, Л. Галігузова, М. Лісіна, О. Смирнова, Т. Репіна та ін.) та дітей із аутизмом зокрема (Дж. Айрес, У. Кіслінг, К. Пірс, Т. Скрипник, С. Тортора, Л. Шрейбман та ін.); положення про психологічні особливості психічного та особистісного розвитку дітей з аутизмом (Ф. Аппе, О. Баєнська, К. Островська, Д. Шульженко та ін.) тощо.

Методи дослідження. Для забезпечення достовірності положень та висновків, розв'язання завдань дослідження було використано комплекс взаємодоповнюючих методів:

теоретичні методи: аналіз літературних джерел для визначення змісту поняття «соціально-психологічна адаптація»; порівняння й систематизація результатів психологічних досліджень з проблеми для визначення особливостей, шляхів подолання та допомоги дітям з аутизмом у сфері соціальної взаємодії та цілісного особистісного розвитку; дедуктивний – для системного опису досліджуваного явища; індуктивний – для встановлення специфіки рівнів соціально-психологічної адаптованості старших дошкільників із аутизмом; логіко-семантичний – для поглиблення та уточнення поняття соціально-психологічна адаптація дітей дошкільного віку з аутизмом; синтез та абстрагування для обґрунтування комплексу психодіагностичних методик вивчення компонентів соціально-психологічної адаптації дітей з аутизмом старшого дошкільного віку;

емпіричні: психологічний експеримент з використанням діагностичного комплексу для вивчення особливостей соціально-психологічної адаптації дошкільників із аутизмом за компонентами:

- виявлення рівня сформованості індивідуально-психологічного компоненту здійснювалось за показниками: ступінь аутистичних проявів за «Шкалою аутизму» (Childhood Autism Rating Scale, CARS); рівень тривожності та психічного напруження дитини за «Опитувальником для батьків О. Захарова»; тип провідної індивідуальної діяльності дітей з аутизмом засобами структурованого спостереження; здатність ідентифікувати себе за фотографічним зображенням за модифікованою для дітей з аутизмом методикою;
- виявлення рівня сформованості соціально психологічного компоненту за показниками: характер міжособистісних стосунків за модифікованим варіантом непараметричної соціометрії (Н. Бахарєва, Є. Кузьмін, А. Свеницький); рівень оволодіння соціальною роллю за опитувальниками «Виконання правил поведінки» (Н. Сосновенко, А. Тінякова) та «Поведінковий портрет» (Н. Сосновенко, А. Тінякова); особливості соціальної взаємодії старших дошкільників із аутизмом за модифікованою методикою О. Смирнової, Л. Галігузової та «Шкали спостереження аутизма» (Autism Diagnostic Observation Schedule, ADOS);

математично-статистичні: для встановлення значення міжгрупових розбіжностей використано критерій рангової кореляції Спірмена, t-критерій Стюдента. Обрахунки були проведені з використанням статистичної програми SPSS 17.0 для Windows.

Вірогідність здобутих результатів забезпечується: науково-теоретичним обґрунтуванням вихідних положень; використанням комплексу взаємодоповнюючих методів, що адекватні меті, предмету та завданням дослідження; поєднанням методів кількісного та якісного аналізу здобутих результатів.

Експериментальна база дослідження: Спеціальний дошкільний навчальний заклад (дитячий садок) № 569 м. Києва; дошкільний навчальний заклад № 2 м. Миколаєва; КЗ «Дніпропетровський навчально-реабілітаційний центр «Колосок» Дніпропетровської обласної ради»; КЗ «Черкаський навчально-реабілітаційний центр Черкаської обласної ради»; Центр соціальної підтримки дітей та сімей «Надія» міста Горішні Плавні Полтавської області; КЗ «Дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) № 374 комбінованого типу «Ясочка» Харківської міської ради» м. Харкова.

Дослідженням було охоплено 152 особи, із них: 6 вихователів, 6 корекційних педагогів (вчителів-дефектологів), 6 практичних психологів, 42 батьків, 92 дитини старшого дошкільного віку, з яких – 43 дитини з аутизмом і легким ступенем зниження інтелекту (ЕГ 1); 49 дітей без аутизма з легким ступенем зниження інтелекту (ЕГ 2).

Наукова новизна здобутих результатів полягає в тому, що:

вперше:

- теоретично обґрунтовано структурно-рівневу, експериментальну та формувальну моделі соціально-психологічної адаптації дошкільників із аутизмом;

- схарактеризовано рівні соціально-психологічної адаптованості старших дошкільників з аутизмом;
- визначено особливості сформованості компонентів соціально-психологічної адаптації дітей дошкільного віку з аутизмом;
- окреслено психолого-педагогічні умови формування компонентів соціально-психологічної адаптації дітей старшого дошкільного віку з аутизмом;
поглиблено та уточнено:
- поняття «соціально-психологічна адаптація дошкільників із аутизмом»;
подальшого розвитку набули:
- наукові уявлення про складові соціальної взаємодії як чинники психосоціального розвитку та передумови цілісного особистісного розвитку дитини старшого дошкільного віку з аутизмом;
- положення індивідуального підходу до визначення засобів, методів та технік впливу на дітей дошкільного віку з аутизмом.

Практичне значення здобутих результатів полягає в розробленні: діагностичного комплексу для дослідження компонентів соціально-психологічної адаптації дітей старшого дошкільного віку з аутизмом; програми формування компонентів соціально-психологічної адаптації старших дошкільників із аутизмом; психологічної техніки «Моя історія» для формування індивідуально-психологічного компонента та комплексу ігрових групових занять для формування соціально-психологічного компонента соціально-психологічної адаптації старших дошкільників із аутизмом.

Здобуті результати можуть бути використані для підготовки та підвищення кваліфікації корекційних педагогів, практичних психологів та педагогів загальноосвітніх закладів з інклюзивною формою навчання, при розробленні навчально-методичних посібників для студентів, які навчаються за спеціальностями психологічного та педагогічного профілю.

Результати дослідження впроваджено в практику роботи: Спеціального дошкільного навчального закладу (дитячий садок) № 569 міста Києва (довідка № 14 від 22.06.2016 р.); Дошкільного навчального закладу № 2 міста Миколаїв (довідка № 214 від 16.11.2016 р.); Комунального закладу «Дніпропетровський навчально-реабілітаційний центр «Колосок» Дніпропетровської обласної ради» (довідка № 238 від 04.06.2015 р.); Комунального закладу «Черкаський навчально-реабілітаційний центр Черкаської обласної ради» (довідка № 76 від 16.06.2015 р.); Центру соціальної підтримки дітей та сімей «Надія» міста Горішні Плавні Полтавської області (довідка № 105 від 30.11.2016 р.), Комунального закладу «Дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) № 374 комбінованого типу «Ясочка» Харківської міської ради» м. Харкова (довідка № 61 від 22.03.2017 р.).

Апробація результатів дослідження. Основні положення і результати дослідження представлено на *міжнародних науково-практичних конференціях та семінарах*: «Корекційна освіта: історія, сучасність та перспективи розвитку» (м. Кам'янець-Подільський, 2013), «Педагогіка та психологія: питання науки і практики» (м. Одеса, 2013), «Спеціальна освіта у контексті інтеграції України

до європейського освітнього простору» (м. Київ, 2014), «Гуманістична парадигма в спеціальній освіті: наука і практика», (м. Київ, 2015), «Специальное образование: традиции и инновации» (м. Мінськ, Білорусь, 2016), «Спеціальна освіта: історія, сучасність та перспективи розвитку» (м. Кам'янець-Подільський, 2017); *всеукраїнських науково-практичних конференціях та семінарах*: «Актуальні проблеми спеціальної педагогіки та психології в контексті реформування освіти» (м. Київ, 2013), «Захисту прав осіб з розладами спектру аутизму» (м. Київ, 2013), «Організація комплексної допомоги дітям із порушеннями психофізичного розвитку» (м. Львів, 2014), «Аутизм в Україні – ефективні методики надання допомоги особам з розладами спектру аутизму» (м. Київ, 2015), «Освіта дітей з особливими освітніми потребами у місті Києві: основні досягнення і виклики» (м. Київ, 2015), «Супровід дитини з аутизмом в навчальному закладі» (м. Київ, 2015); *на навчальних семінарах* «Впровадження психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами в навчальних закладах» (м. Дніпропетровськ, 2014); «Методичні технології супроводу дітей з особливими освітніми потребами в навчально-виховному процесі в діяльності районних консультацій» (м. Київ, 2015), «Методи роботи з дітьми з аутизмом в умовах реабілітаційного центру» (м. Черкаси, 2015); *педагогічних радах спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів; курсах підвищення кваліфікації педагогів за програмою «Психолого-педагогічний супровід дітей з аутизмом»*; *засіданнях лабораторії корекції розвитку дитини з аутизмом*.

Публікації. Основні положення та результати дослідження було висвітлено у 19 публікаціях, з них: 5 одноосібних статей у фахових виданнях України, у тому числі 1 стаття у виданні, яке включено до міжнародних наукометричних баз; 14 публікацій, що додатково відображають результати дослідження, у тому числі 3 публікації апробаційного характеру.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (305 найменування, з яких 33 іноземною (англійською) мовою), додатків. Загальний обсяг дисертації становить 294 сторінки, із них основний текст викладено на 194 сторінках. Текст містить 22 таблиці та 19 рисунків на 13 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми; визначено об'єкт, предмет, мету, завдання та методи дослідження; представлено теоретико-методологічну основу дослідження; висвітлено наукову новизну та практичне значення здобутих результатів; подано відомості про апробацію та впровадження здобутих результатів.

У першому розділі – **«Теоретичний аналіз проблеми соціально-психологічної адаптації дітей з аутизмом у дошкільному віці»** – здійснено теоретичний аналіз наукових уявлень про соціально-психологічну адаптацію дітей дошкільного віку; з'ясовано специфіку психосоціального розвитку дошкільників із аутизмом; уточнено зміст поняття «соціально-психологічна

адаптація дітей дошкільного віку з аутизмом»; розкрито роль соціальної взаємодії у процесі соціально-психологічної адаптації дошкільників із аутизмом; обґрунтовано модель соціально-психологічної адаптації дошкільників із аутизмом.

Результати теоретичного аналізу доводять, що соціально-психологічну адаптацію вчені (П. Анохін, В. Казначеев, К. Платонов та ін.) розглядають як підсистему загальної психологічної адаптації людини. Соціально-психологічна адаптація дослідниками (Б. Мещеряков, А. Налчаджян, А. Петровський, А. Реан) трактується як найвищий рівень загального процесу адаптації особистості до успішного виконання нею різних видів діяльності з урахуванням певного соціального контексту.

Наукові розвідки з проблем соціально-психологічної адаптації дітей з порушеннями психофізичного розвитку висвітлюють різні аспекти цього явища. Зокрема, сучасні дослідження розкривають зміст структурних компонентів, чинників та роль механізмів соціалізації й індивідуалізації у процесі соціально-психологічної адаптації таких дітей (В. Зінченко, В. Кобильченко, А. Кузнецов, Т. Лазаренко, І. Матющенко, Л. Фомічова, О. Хохліна та ін.).

Результати досліджень (Дж. Айрес, Ф. Аппе, Л. Вінг, Д. Гулд, О. Нікольська, К. Островська, Т. Скрипник, А. Томатіс, Д. Шульженко та ін.) дають підстави окреслити специфіку психосоціального розвитку дітей із аутизмом. Зокрема дослідниками встановлено, що для цієї категорії дітей характерним є: нездатність регулювати увагу іншої людини під час взаємодії; неспроможність відстежувати напрямок зосередження уваги іншої людини; нездатність вказувати на об'єкт, що є бажаними для дитини; труднощі з наслідування дій за зразком; труднощі в розпізнанні та розумінні емоційних станів партнера по взаємодії; наявність нерівномірної сенсорної чутливості в процесі сприймання та обробки інформації про оточуючий світ; труднощі в опануванні сюжетно-рольовою грою, насамперед, здатністю до використання умовних замінників реальних предметів; нездатність передбачати смисли та наміри партнера взаємодії; труднощі у формуванні образу «Я» та цілісних образів об'єктів оточуючого світу; порушення емоційної сфери тощо. Водночас ряд дослідників (Ф. Аппе, Дж. Айрес, Т. Скрипник та ін.) констатують існування характерних для дітей із аутизмом відмінностей, врахування яких при організації системного психологічного втручання можуть слугувати дієвими ресурсами психосоціального розвитку й адаптації такої дитини до актуальних умов життя. До таких відмінностей вченими віднесено такі: існування особливої системи вербальних та невербальних засобів комунікації; здатність орієнтуватись у просторі та часі з опорою на візуальні стимули.

Положення гуманістичного (А. Маслоу, В. Рибалка, К. Роджерс та ін.), особистісного (Л. Божович, Г. Костюк, М. Лісіна, Д. Фельдштейн та ін.), діяльнісного (О. Запорожець, Д. Ельконін, О. Леонтьєв та ін.) й онтогенетичного (Л. Виготський, О. Кононко та ін.) підходів слугували

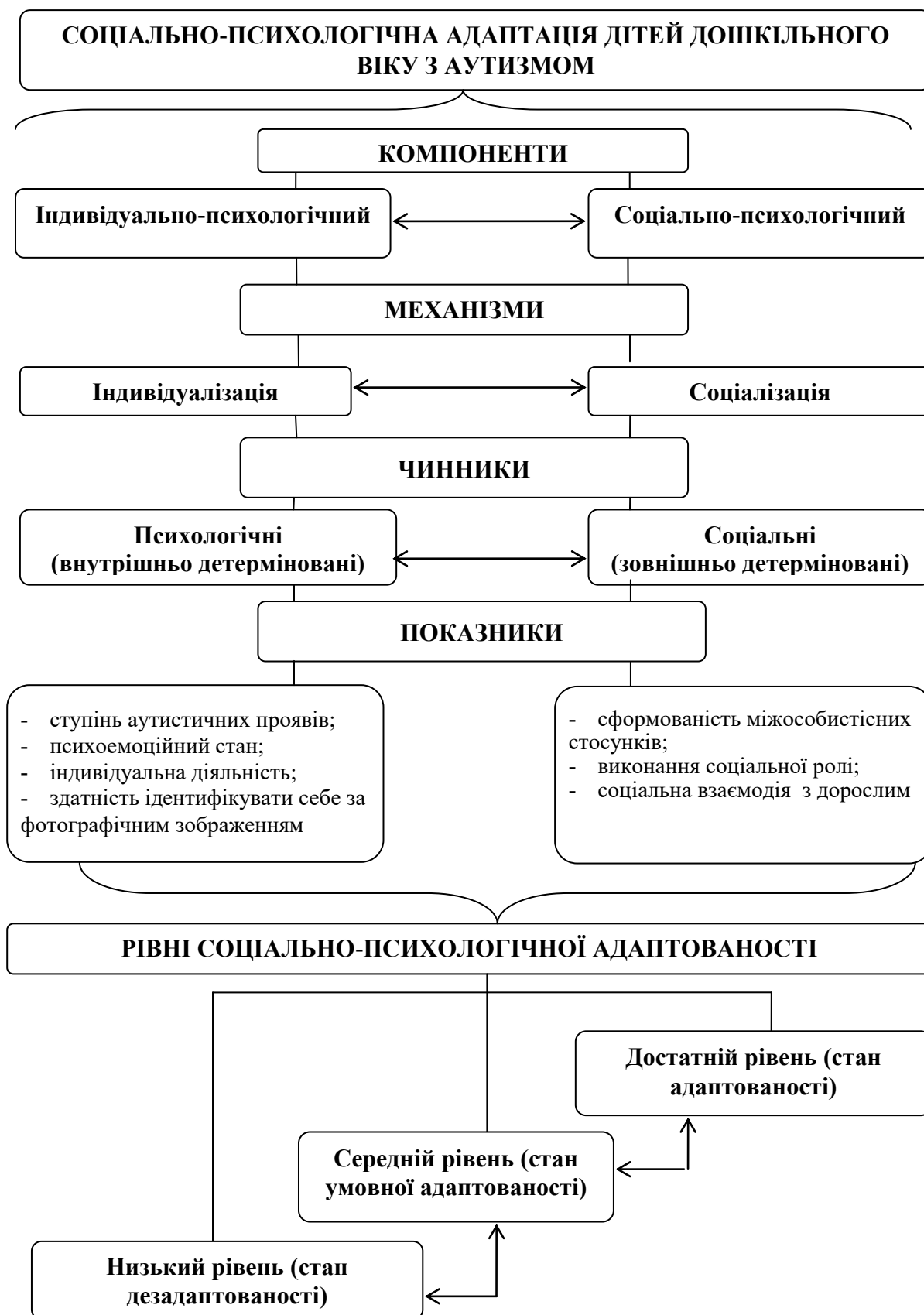

Рис. 1 Модель соціально-психологічної адаптації дошкільників із аутизмом

підґрунтям для уточнення змісту поняття «соціально-психологічна адаптація дітей дошкільного віку з аутизмом», яке в представленому дослідженні трактується як процес та результат оволодіння дитиною з аутизмом соціально прийнятними формами поведінки, взаємодії і стосунків з дорослими й однолітками, оволодіння новою соціальною роллю, що відповідає дошкільному віку та сприяє розкриттю її внутрішнього потенціалу.

На основі теоретичного аналізу нами було розроблено структурно-рівневу модель соціально-психологічної адаптації дітей дошкільного віку з аутизмом (див. рис. 1).

Структурно соціально-психологічна адаптація дошкільників з аутизмом складається з двох взаємопов'язаних компонентів – індивідуально-психологічного та соціально-психологічного. Процес соціально-психологічної адаптації відбувається шляхом взаємоузгодженого функціонування таких механізмів як індивідуалізація та соціалізація, які, в свою чергу, забезпечують становлення особистості дошкільника. Відповідно до механізмів визначено чинники соціально-психологічної адаптації: психологічні (внутрішньо-детерміновані) та соціальні (зовнішньо детерміновані). Уточнено показники кожного з компонентів соціально-психологічної адаптації. Результатом процесу соціально-психологічної адаптації є досягнення дошкільниками із аутизмом певного рівня соціально-психологічної адаптованості, якому відповідає відповідний стан (стан дезадаптованості; стан умовної адаптованості або стан адаптованості).

Таким чином, результати теоретичного аналізу свідчать, що соціально-психологічна адаптація в сучасній психологічній науці розуміється як процес та результат входження індивіда в систему соціальних взаємин, що зумовлює формування його особистості та розкриття внутрішнього потенціалу. Специфіка психосоціального розвитку дітей із аутизмом, що виявляється в труднощах налагодження ними ефективної взаємодії з дорослими й однолітками, детермінує виникнення утруднень у процесі їхньої соціально-психологічної адаптації.

У другому розділі – **«Дослідження соціально-психологічної адаптації дітей дошкільного віку з аутизмом»** – визначено організаційно-методичні засади організації констатувального етапу дослідження; розроблено діагностичний комплекс вивчення компонентів соціально-психологічної адаптації дітей дошкільного віку з аутизмом; з'ясовано рівні соціально-психологічної адаптованості старших дошкільників із аутизмом; охарактеризовано специфіку сформованості індивідуально-психологічного та соціально-психологічного компонентів соціально-психологічної адаптації у дітей старшого дошкільного віку з аутизмом.

Виявлення особливостей соціально-психологічної адаптації та рівнів соціально-психологічної адаптованості старших дошкільників із аутизмом ґрунтувалося на моделі, що запропоновано на рис.1, шляхом послідовного виявлення показників і рівня сформованості кожного із компонентів соціально-психологічної адаптації, на підставі яких визначався рівень адаптованості загалом. За результатами констатувального етапу дослідження встановлено, що

у дошкільників із аутизмом є переважання низького рівня соціально-психологічної адаптованості, який спостерігається у 69,90% таких дітей проти 16,58% у дітей без аутизму та відповідає стану дезадаптованості. Середній рівень соціально-психологічної адаптованості зафіксовано у 25,12% дошкільників з аутизмом проти 37,78% у дітей без аутизму та відповідає умовно адаптованому стану. Водночас лише у 4,98% дошкільників з аутизмом констатовано достатній рівень соціально-психологічної адаптованості на противагу 45,64% у дітей без аутизму, що відповідає стану адаптованості.

Водночас з'ясовано, що низький рівень соціально-психологічної адаптованості дошкільників із аутизмом зумовлено домінуванням низького рівня сформованості обох компонентів соціально-психологічної адаптації (див. табл. 1).

Таблиця 1

**Стан сформованості компонентів соціально-психологічної адаптації
старших дошкільників (у %)**

Рівні сформованості	Експериментальні групи	
	ЕГ 1	ЕГ 2
Індивідуально-психологічний компонент		
Достатній	4,61	56,66
Середній	26,32	31,19
Низький	69,07	12,15
Соціально-психологічний компонент		
Достатній	5,13	34,62
Середній	28,75	44,37
Низький	66,12	21,01

Низький рівень сформованості індивідуально-психологічного компоненту соціально-психологічної адаптації у старших дошкільників із аутизмом конкретизується в змісті низки показників.

Так, за показником «психоемоційний стан» встановлено, що дошкільникам із аутизмом властивий високий рівень проявів дезадаптованості у поведінці (35,56% на відміну від 2,07% у однолітків без аутизму).

За показником «індивідуальна діяльність дитини» встановлено, що для дітей із аутизмом притаманне домінування ранніх форм діяльності, насамперед, таких як: «отримання сенсорного враження» у 43,11% дітей з аутизмом на відміну від 1,39% дітей без аутизму; «маніпуляція предметами» у 43,11% дітей із аутизмом проти 2,06% дітей без аутизму. Також зафіксовано «здатність до емоційної взаємодії з дорослими» у 18,13% дітей з аутизмом на відміну від 20,57% їхніх однолітків без аутизму. Загалом за цим показником виявлено статистично достовірні розбіжності між дітьми з аутизмом та дітьми без аутизму за всіма типами індивідуальної діяльності: «отримання сенсорного враження» ($t \approx 9,64$, $p < 0,0005$), «емоційна взаємодія з однолітком» ($t \approx 6,55$, $p < 0,0005$), «індивідуальна сюжетна гра» ($t \approx 5,40$, $p < 0,0005$), «ігрова взаємодія з однолітком» ($t \approx 4,68$, $p < 0,0005$), «маніпуляція предметом» ($t \approx 2,52$, $p < 0,01$),

«предметні дії» ($t \approx 2,33$, $p < 0,025$), «індивідуальна пізнавальна гра» ($t \approx 1,40$, $p < 0,1$). Водночас виявлено, що 8,58% дошкільників із аутизмом здатні до індивідуальної сюжетної гри, що може слугувати підґрунтям для розроблення комплексу заходів психологічного втручання для оптимізації процесу соціально-психологічної адаптації. За показником «здатність ідентифікувати себе за фотографічним зображенням» низький рівень виявлено у 11,09% дітей з аутизмом на відміну від 6,67% у дітей без аутизма. Також у більшості дітей з аутизмом спостерігався позитивний емоційний відгук на власне фотографічне зображення. Ці дані свідчать про збережену у дітей з аутизмом здатність ідентифікувати себе за фотографічним зображенням, що може виступати основою для формування їхнього емоційного контакту з дорослим, стимулювання ініціативи дитини з аутизмом щодо взаємодії та спілкування з оточуючими.

Низький рівень сформованості соціально-психологічного компоненту соціально-психологічної адаптації у дошкільників із аутизмом розкривається в особливостях низки показників.

Так, за показником «міжособистісні стосунки із однолітками» встановлено домінування четвертого типу емоційної експансивності у дітей з аутизмом (59,31% на противагу 9,26% їхніх однолітків без аутизма). Зафіксовано повну відсутність у дітей з аутизмом першого типу емоційної експансивності (0% на противагу 30,78% у однолітків без аутизма). Другий та третій типи емоційної експансивності характерні відповідно 9,01% та 31,68% дошкільників із аутизмом на противагу їхнім одноліткам без аутизма – 38,46% та 21,50% відповідно. Ці результати підтверджуються даними про особливості соціометричного статусу, що властивий дітям із аутизмом у групі однолітків. Встановлено, що діти з аутизмом не сприймаються однолітками як «зірки» (0%) на відміну їхніх однолітків без аутизма (9,46%). Визначено, що більшість дітей з аутизмом займає позицію «знехтуваних» та «ізольованих» відповідно 40,48% та 53,51% на противагу від їхніх однолітків без аутизма – 34,62% та 13,09%. Ці результати підтверджують існування значних труднощів у дошкільників із аутизмом у налагодженні міжособистісних стосунків із однолітками без аутизма. За показником «виконання соціальної ролі» встановлено низький рівень виконання у 21,3% дітей з аутизмом на відміну 3,24% у їхніх однолітків без аутизма. Втім, у 59,65% зафіксовано середній рівень, а у 19,05% – високий рівень виконання соціальної ролі у дошкільників із аутизмом, що вказує на частково збережену здатність старших дошкільників із аутизмом оволодівати правилами поведінки та дотримуватись їх під час перебування у соціальному середовищі. Це, зокрема, виявляється у їхній здатності займати своє місце під час занять, виконувати вимоги під час окремих режимних моментів (прийому їжі, відвідування туалету тощо), підтримувати охайний зовнішній вигляд. За показником «соціальна взаємодія» зафіксовано низький рівень цієї здатності у 93,24% дошкільників з аутизмом на противагу 27,31% їхніх однолітків без аутизма. Водночас з'ясовано, що показник соціальної взаємодії є одним із значимих при формуванні компонентів соціально-психологічної адаптації. Це підтверджується існуванням міжфункціональних зв'язків між показником

«соціальна взаємодія» та: «емоційна експансивність» ($r \approx 0,65$, $p < 0,0005$); типами індивідуальної діяльності, такими як «емоційна взаємодія з однолітком» ($r \approx 0,73$ $p < 0,0005$), «індивідуальна сюжетна гра» ($r \approx 0,70$ $p < 0,0005$), «індивідуальна пізнавальна гра» ($r \approx 0,50$ $p < 0,0005$), «отримання сенсорного враження» ($r \approx -0,90$ при $p < 0,0005$).

Про тісні зв'язки між показниками, що формують підґрунтя соціально-психологічної адаптації дітей із аутизмом свідчить й існування міжфункціональних зворотних зв'язків між показником «виконання правил поведінки» та «прояви дезадаптованості» ($r \approx -0,68$ при $p < 0,0005$); між таким типом індивідуальної діяльності як «отримання сенсорного враження» та «поведінкою дитини під час занять» ($r \approx -0,81$ $p < 0,0005$).

Таким чином, результати констатувального етапу дослідження свідчать, що старшим дошкільникам із аутизмом властиве переважання стану соціально-психологічної дезадаптованості, що зумовлено низьким рівнем сформованості як індивідуально-психологічного, так і соціально-психологічного компоненту соціально-психологічної адаптації.

У третьому розділі – **«Експериментальна апробація програми формування компонентів соціально-психологічної адаптації дошкільників із аутизмом»** – теоретично обґрунтовано програму формування компонентів соціально-психологічної адаптації дітей дошкільного віку з аутизмом; розроблено модель реалізації програми; визначено психолого-педагогічні умови реалізації програми формування компонентів соціально-психологічної адаптації дітей з аутизмом; експериментально апробовано програму формування компонентів соціально-психологічної адаптації дошкільників із аутизмом; наведено результати експериментального етапу дослідження.

Теоретико-методологічним підґрунтям для розроблення програми формування компонентів соціально-психологічної адаптації старших дошкільників із аутизмом слугували положення: культурно-історичної теорії розвитку психіки (Л. Виготський та ін.); про провідні типи діяльності (Д. Ельконін, О. Леонтьєв та ін.); про розвиток форм спілкування в онтогенезі (Л. Божович, М. Лісіна та ін.); про етапи та особливості формування міжособистісних стосунків у дошкільників (Л. Галігузова, О. Смирнова); особистісно-орієнтованого підходу в навчанні і вихованні (І. Бех, В. Рибалка та ін.); гуманістичної парадигми розвитку особистості (А. Маслоу, К. Роджерс та ін.); щодо організації системи психологічної допомоги дітям з порушеннями розвитку (А. Душка, І. Мамайчук, М. Семаго, Т. Скрипник та ін.); про взаємозв'язок сенсорної інтеграції та психосоціального розвитку дітей з аутизмом (Дж. Айрес, К. Тос та ін.) тощо. Враховуючи означені наукові підходи було визначено організаційно-методичні та інструментально-технологічні особливості програми формування компонентів соціально-психологічної адаптації дітей старшого дошкільного віку з аутизмом (див. рис. 2).

Метою означеної програми є оптимізація соціально-психологічної адаптації старших дошкільників із аутизмом шляхом стимулювання процесу формування її структурних компонентів.

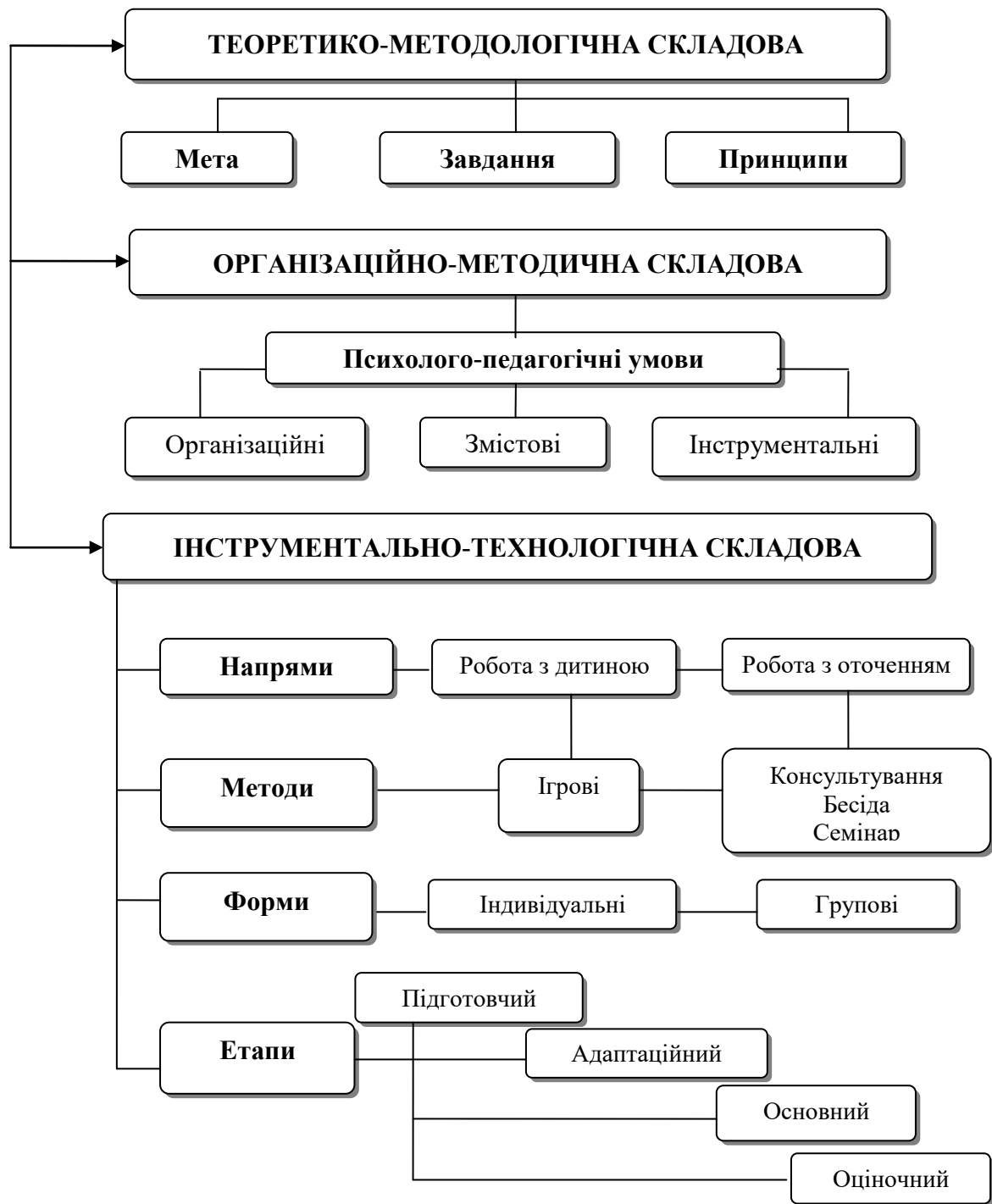

Рис. 2 Модель програми формування компонентів соціально-психологічної адаптації старших дошкільників з аутизмом

Реалізація завдань програми формування компонентів соціально-психологічної адаптації здійснювалась за кількома напрямками: психолого-педагогічний вплив на дітей, просвітницька робота з батьками, освітній вплив на педагогів. Робота з педагогами і батьками реалізовувалась під час консультування, тематичних бесід, навчально-методичних семінарів. Психолого-педагогічний вплив на дітей здійснювався під час індивідуальних та групових занять.

Формування індивідуально-психологічного компоненту здійснювалось за допомогою психологічної техніки «Моя історія» (авторської модифікації

методу «Соціальні історії» Г. Керол). Метою використання цієї техніки було формування довірливих стосунків між дорослим та дитиною з аутизмом, отримання дитиною позитивного емоційного досвіду від взаємодії з дорослими на початкових етапах та однолітків на завершальних етапах. Специфіка авторської модифікації психологічної техніки «Моя історія» полягала в реалізації індивідуального підходу щодо змісту та тематики історій, що знаходило своє втілення у створенні унікальних історій про певну дитину та використанні фотографічних зображень цієї дитини. Проведення спочатку індивідуальних, а потім групових занять з дитиною з аутизмом за цією психотехнікою передбачало дотримання дорослими (психологом, педагогами та батьками) низки принципів взаємодії із дитиною: підтримання максимально тривалого зорового контакту; використання оптимального для дитини мовленнєвого супроводу; створення дорослим атмосфери успіху, доброзичливості й стимулювання зацікавленості дитини.

Для формування соціально-психологічного компоненту соціально-психологічної адаптації старших дошкільників із аутизмом було використано комплекс ігрових занять у групах з однолітками без аутизма. Мета цих занять полягала у поетапному формуванні міжособистісних стосунків між старшими дошкільниками з аутизмом та їхніми однолітками без аутизма. Змістовий матеріал ігрових занять об'єднано в три групи відповідно до мети застосування ігор: перша група ігор забезпечує формування здатності дитини з аутизмом бути поруч з однолітком, толерантності та позитивного ставлення до однолітків; друга група ігор – стимулює формування здатності дитини з аутизмом звертати увагу на однолітків, виявляти та сприймати вияви турботи, ніжності, ласки; третя група ігор – сприяє формуванню здатності у дитини з аутизмом узгоджувати свої дії з однолітками, діяти спільно з іншими та отримувати від цього позитивні емоції. Зважаючи на виражену нестійкість та знижену продуктивність психічної активності дітей з аутизмом, комплекс занять передбачав використання не лише ігор, що забезпечують соціально-психологічну адаптацію, а й включення комплексу фізичних вправ для оптимізації психічного стану дошкільників із аутизмом.

Кількість вибірки, на основі якої проводився кількісний та якісний аналіз даних формувального етапу дослідження, становила 42 дитини старшого дошкільного віку з аутизмом та легким ступенем зниження інтелекту. За результатами апробації програми формування компонентів соціально-психологічної адаптації старших дошкільників із аутизмом встановлено позитивну динаміку у рівнях соціально-психологічної адаптованості. Про це свідчить зменшення чисельності дітей з низьким рівнем соціально-психологічної адаптованості з 69,90% до 50,69%, а також значне зростання чисельності дошкільників із аутизмом із середнім рівнем із 25,12% до 42,24% та менш виразне, однак, статистично достовірне збільшення чисельності дошкільників із аутизмом із достатнім рівнем соціально-психологічної адаптованості з 4,98% до 7,07% ($t \approx 1,77$, $p < 0,05$).

За наслідками формувального експерименту зафіксовано прогресивні зміни як у рівні сформованості індивідуально-психологічного, так і соціально-

психологічного компонентів соціально-психологічної адаптації старших дошкільників із аутизмом, про що свідчать відомості наведені в таблиці 2.

Таблиця 2

Рівні сформованості компонентів соціально-психологічної адаптації старших дошкільників із аутизмом до та після формувального етапу дослідження (у %)

Рівні сформованості	До формувального етапу дослідження	Після формувального етапу дослідження
Індивідуально-психологічний компонент		
Достатній	4,61	7,75
Середній	26,32	45,02
Низький	69,07	47,23
Соціально-психологічний компонент		
Достатній	5,13	6,39
Середній	28,75	39,46
Низький	66,12	54,15

Таким чином, результати апробації програми формування компонентів соціально-психологічної адаптації свідчать, що її впровадження забезпечує формування показників та компонентів соціально-психологічної адаптації у старших дошкільників з аутизмом, що в підсумку сприяє покращенню стану соціально-психологічної адаптованості у цієї категорії дітей.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні представлено нове теоретичне й практичне осмислення проблеми соціально-психологічної адаптації дошкільників з аутизмом.

1. Теоретичний аналіз проблеми свідчить, що соціально-психологічна адаптація розглядається вченими як найвищий рівень адаптації особистості, одночасно як процес і результат оволодіння нею соціальними нормами і зразками соціальної поведінки та принципами реалізації власної діяльності з урахуванням соціального контексту. Положення гуманістичного, особистісного, діяльнісного й онтогенетичного підходів слугували підґрунтям для уточнення змісту поняття «соціально-психологічна адаптація дошкільників із аутизмом», яке визначається як процес та результат оволодіння дитиною з аутизмом соціально прийнятними формами поведінки, взаємодії і стосунків з дорослими й однолітками, оволодіння новою соціальною роллю, що відповідає дошкільному віку та сприяє розкриттю її внутрішнього потенціалу.

2. На основі теоретичного аналізу розроблено модель соціально-психологічної адаптації дітей дошкільного віку з аутизмом. Соціально-психологічна адаптація забезпечується взаємоузгодженим функціонуванням психологічних механізмів індивідуалізації та соціалізації. Структурно соціально-психологічна адаптація складається з двох взаємопов'язаних компонентів – індивідуально-психологічного та соціально-психологічного, кожен із яких представлений спектром показників. Рівні соціально-

психологічної адаптованості дошкільників з аутизмом як результат цього процесу характеризуються відповідними станами.

3. За результатами констатувального етапу дослідження встановлено, що у дошкільників із аутизмом переважає стан дезадаптованості, який відповідає низькому рівню соціально-психологічної адаптованості та зумовлений низьким рівнем сформованості обох структурних компонентів соціально-психологічної адаптації. Несформованість індивідуально-психологічного компоненту у старших дошкільників із аутизмом виявляється у: високому рівні проявів дезадаптованості у поведінці; домінуванні таких форм діяльності, що характерна для більш ранніх етапів вікового розвитку – «отримання сенсорного враження» та «маніпуляція предметами». Низький рівень сформованості соціально-психологічного компоненту у дошкільників із аутизмом розкривається в таких особливостях як: домінування четвертого типу емоційної експансивності у дітей з аутизмом; переважанням соціометричного статусу «знехтуваних» та «ізолюваних» однолітками; низькому рівні здатності виконувати соціальну роль; несформованості здатності до налагодження і підтримки ефективної соціальної взаємодії.

4. За результатами дослідження було розроблено програму формування компонентів соціально-психологічної адаптації старших дошкільників із аутизмом. Обґрунтовано модель впровадження програми формування компонентів соціально-психологічної адаптації старших дошкільників із аутизмом. Метою означеної програми є оптимізація соціально-психологічної адаптації дітей із аутизмом шляхом стимулювання процесу формування її структурних компонентів. Реалізація завдань програми передбачає кілька напрямів роботи: психолого-педагогічний вплив на дітей, просвітницька робота з батьками, освітній вплив на педагогів. Формування індивідуально-психологічного компоненту здійснювалось за допомогою психологічної техніки «Моя історія». Для формування соціально-психологічного компоненту передбачалось використання комплексу ігрових групових занять з однолітками без аутизма.

5. Апробація на практиці програми, що було розроблено, засвідчила ефективність її застосування як дієвого інструменту оптимізації процесу соціально-психологічної адаптації старших дошкільників із аутизмом. За результатами формувального етапу дослідження зафіксовано позитивну динаміку у рівнях соціально-психологічної адаптованості загалом та у рівнях сформованості обох компонентів соціально-психологічної адаптації дошкільників із аутизмом. У показниках індивідуально-психологічного компоненту спостерігається зниження рівня тривожності та проявів дезадаптованості в поведінці, а також зростання здатності до: емоційної та ігрової взаємодії з однолітками, емоційної взаємодії з дорослим, індивідуальної пізнавальної та сюжетної гри та здатності дитини з аутизмом ідентифікувати себе за фотографічним зображенням. Про позитивну динаміку у формуванні соціально-психологічного компоненту свідчить зростання кількості дітей із другим і третім типом емоційної експансивності, зі соціометричним статусом

«прийнятих» та зменшенням дітей із аутизмом зі статусом «ізольованих» та з низьким рівнем здатності до соціальної взаємодії.

Перспективними напрямками подальших наукових досліджень є розроблення теоретико-методичних засад психологічного супроводу дітей із аутизмом під час їхнього переходу до шкільного навчання, що забезпечить системність надання психологічної допомоги для полегшення соціально-психологічної адаптації цієї категорії дітей до нових соціальних умов та освітнього середовища загалом.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Публікації, що відображають основні наукові результати

*Статті у наукових фахових виданнях України,
які включені в міжнародні наукометричні бази*

1. Супрун Г.В. Особливості вивчення міжособистісних стосунків у дошкільників з розладами аутистичного спектра / Г.В. Супрун // Особлива дитина: навчання і виховання. – 2016. – № 2. – С. 76-82.

Статті у наукових фахових виданнях України

2. Супрун Г.В. Адаптація методу «Соціальні історії» у роботі з дошкільниками з розладами аутистичного спектра / Г.В. Супрун // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки. – 2016. – Вип. 3, т. 2. – С. 155-160.
3. Супрун Г.В. Діагностичний інструментарій вивчення соціально-психологічної адаптації дошкільників з аутизмом / Г.В. Супрун // Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови. – 2015. – Вип. 9. – С. 123-132.
4. Супрун Г.В. До питання адаптації дітей з особливими освітніми потребами в загальноосвітньому просторі / Г.В. Супрун // Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови. – 2013. – Вип. 4, част. 2. – С. 320-338.
5. Супрун Г.В. Особливості психічної організації дошкільників з аутизмом / Г.В. Супрун // Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови. – 2014. – Вип. 5, част. 2. – С. 151-156.

Публікації, що додатково відображають наукові результати

Публікації апробаційного характеру

6. Супрун А. В. Использование социальных историй в работе с дошкольниками с аутизмом (из опыта работы) [Электронный ресурс] / А. В. Супрун, К. С. Тороп // Специальное образование: традиции и инновации : Материалы V Междунар. науч-практ. конф. (г. Минск, 14-15 апреля 2016 г.). – Минск: БГПУ, 2016.
7. Супрун Г.В. Діагностичний інструментарій вивчення соціально-психологічної адаптації дошкільників з аутизмом / Г. В. Супрун // Гуманістична парадигма у спеціальній освіті: наука і практика : Збірник тез за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 9-10 червня 2015 р.). – К.: Інститут спеціальної педагогіки НАПН України, 2015. – С. 96-99.

8. Супрун Г.В. Системний підхід у вивченні психологічної адаптації дошкільників з аутизмом / Г.В. Супрун // Педагогіка та психологія: питання науки і практики : Збірник наукових робіт науково-практичної конференції (м. Одеса, 6-7 вересня 2013 р.). – Одеса: Південна фундація педагогіки, 2013. – С. 35-38.

Посібники

9. Супрун Г. В. Психолого-педагогічне вивчення дітей з аутизмом в умовах психолого-медико-педагогічних консультацій / Г. В Супрун // Консультативно-діагностичний супровід дітей з особливими освітніми потребами в діяльності психолого-медико-педагогічних консультацій: посібник / Авт. кол.: Т. В. Жук, Т. Д. Ілляшенко, І. В. Луценко та ін.; За ред. А. Г. Обухівської. – К.: УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2016. – С. 214-235.
10. Супрун Г. В. Психологічні умови адаптації дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектра до навчального закладу / Г. В. Супрун // Сучасні технології збереження здоров'я учнів у діяльності психологічної служби і психолого-медико-педагогічних консультацій: Посібник / Авт. кол.: Жук Т. В., Зеленько О. А., Ілляшенко Т. Д. та ін.; За ред. А. Г. Обухівської. – К.: УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2016. – С. 110-124.

Інші публікації

11. Супрун Г. В. До питання вивчення соціально-психологічної адаптації дітей молодшого дошкільного віку з аутизмом / Г. В. Супрун // Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки). – 2015. – Вип. 6, т. 1. – С. 268-277.
12. Супрун Г. В. Психологічна адаптація дошкільників з аутизмом / Г. В. Супрун // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана. Серія соціально-педагогічна. – 2013. – Вип. 23. – С. 319-325.
13. Супрун Г. В. До дитячого садка з бажанням / Г. В. Супрун // Справи сімейні. – 2015. – №3 (207). – С. 30-31.
14. Супрун Г. В. Дитина з особливими потребами: батьківські тривоги / Г. В. Супрун // Психолог дошкілля. – 2012. – № 3 (32). – С. 17-19.
15. Супрун Г. В. Маленькі неслухи: як не прогледіти і не помилитися / Г. В. Супрун // Дошкільне виховання. – 2015. – №6. – С. 16-18.
16. Супрун Г. В., Аннікова Т. С. Мандрівка Африкою. Конспект музично-гімнастичного заняття (4-й рік навчання) / Г. В. Супрун, Т. С. Аннікова / Дефектолог. – 2008. – № 4 (16). – С. 37-38.
17. Супрун Г. В. Пальчикова гімнастика для дошкільників з вадами інтелектуального розвитку: тематичне заняття з вихователями / Г. В. Супрун / Дефектолог. – 2008. – № 4 (16). – С. 24-27.
18. Супрун Г. В. Розвиток моторної активності у дітей 5-7 років. Комплекс занять / Г. В. Супрун / Дефектолог. – 2008. – № 4 (16). – С. 28-33.
19. Супрун Г. В. Сенсорний розвиток розумово відсталих дітей. Використання методики Марії Монтесорі / Г. В. Супрун / Дефектолог. – 2008. – № 4 (16). – С. 34-36.

АНОТАЦІЇ

Супрун Г.В. Особливості соціально-психологічної адаптації дітей з аутизмом у дошкільному віці. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук зі спеціальності 19.00.08 – спеціальна психологія. – Інститут спеціальної педагогіки НАПН України. – Київ, 2017.

В дисертації досліджується проблема соціально-психологічної адаптації дітей з аутизмом у дошкільному віці. Теоретично проаналізована проблема соціально-психологічної адаптації в загальній та спеціальній психології. Визначені особливості психосоціального розвитку дітей дошкільного віку з аутизмом. Визначено роль соціальної взаємодії дошкільників з аутизмом як одного з чинників соціально-психологічної адаптації. Розроблено структурно-рівневу модель соціально-психологічної адаптації дітей дошкільного віку з аутизмом. За результатами констатувального етапу дослідження розроблено програму формування компонентів соціально-психологічної адаптації дошкільників з аутизмом. Розроблено модель впровадження програми, відповідно до якої описано мету, завдання та принципи формування компонентів соціально-психологічної адаптації дошкільників з аутизмом. Апробовано психологічну техніку «Моя історія» (модифікація методу «Соціальні історії») та комплекс ігрових занять дітей з аутизмом та однолітками.

Результати, отримані в дослідженні, сприяють поповненню наукових даних про специфіку психосоціального розвитку дітей з аутизмом, структуру та рівні соціально-психологічної адаптації та шляхи формування компонентів соціально-психологічної адаптації дітей цієї категорії.

Ключові слова: соціально-психологічна адаптація, діти з аутизмом, діти старшого дошкільного віку, соціальна взаємодія, психологічна техніка «Моя історія», комплекс ігрових занять.

Супрун А.В. Особенности социально-психологической адаптации детей с аутизмом в дошкольном возрасте. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.08 – специальная психология. – Институт специальной педагогики НАПН Украины, Киев, 2017.

Работа посвящена исследованию проблемы социально-психологической адаптации детей дошкольного возраста с аутизмом. Осуществлен теоретический анализ вопроса социально-психологической адаптации в общей и специальной психологии. Изучены и определены особенности психосоциального развития детей дошкольного возраста с аутизмом. Исследована и определена роль социального взаимодействия дошкольников с аутизмом как одного из факторов социально-психологической адаптации. В работе представлена структурно-уровневая и экспериментальная модели

социально-психологической адаптации дошкольников с аутизмом. В результате констатирующего этапа исследования были определены особенности и разработана программа формирования каждого из компонентов социально-психологической адаптации дошкольников с аутизмом. Также разработана модель реализации программы, согласно которой описано цель, задачи и принципы формирования компонентов социально-психологической адаптации дошкольников с аутизмом.

Апробировано психологическую технику «Моя история» (модификация метода «Социальные истории») и комплекс игровых групповых занятий для детей с аутизмом и ровесниками.

Результаты, полученные в исследовании, пополняют научные данные о специфике психосоциального развития детей с аутизмом, структуру и уровни социально-психологической адаптации и пути формирования компонентов социально-психологической адаптации детей этой категории.

Ключевые слова: социально-психологическая адаптация, дети с аутизмом, дети старшего дошкольного возраста с аутизмом, социальное взаимодействие, психологическая техника «Моя история», комплекс игровых занятий.

Suprun G. V. Special aspects psychological and social adaptation of children with autism in preschool age. – Upon the rights for the manuscript.

A dissertation in Psychology (19.00.08 – Special Psychology) submitted for the Degree of Doctor of Philosophy. The Institute of Special Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, 2017.

The thesis is dedicated to research of the problem of psychologic and social adaptation of preschool children with autism. The main theoretical approaches the problem psychological and social adaptation in general and special psychology. The identified and explored the features of special psychological aspects of preschool children with autism. The social interaction defined one of the factors of psychologic and social adaptation of preschool children with autism. The structure of social interaction includes the uplifting, understanding and relationship of the child to the partner interaction. Designed by structural-level and experimental model psychological and social adaptation. The structural-level model psychologic and social adaptation of preschool children with autism describes the individual psychological and socio-psychological components, presents individualization and socialization are as psychological mechanisms, the psychological (internally-deterministic) and social (externally-deterministic) factors.

Diagnostic experiment results found features components of psychologic and social adaptation of preschool children with autism. Found that children with autism are characterized mainly 3 and 4 type of emotional expansivity in relationships with peers. They sociometric position is in the circle isolated and neglected group members and occasionally - in the circle of those who prefer. The social interaction of children with autistic to adults is set at a low level, indicating a reduced possibility of spontaneous children mastering the skills to perceive, understand and form

relationships with adults and peers during the interaction. Performing role behavior older preschoolers with autism is not only low and medium levels. Children with autism characterized by low and middle-adaptation, which according to the state and condition of the maladjustment and conditioned adaptability.

The program of forming components of psychologic and social adaptation was developed for preschool children with autism and methodological assistance to teachers and parents. The paper presents the psychological technique “My story” and complex gaming activities to children with autism and peers. Using the psychological technique of “My Story” has shaped and improved personal contact and relationship of the child with autism to adult. Participation of children with autism in the classroom gaming promoted tolerance, positive attitudes and skills formed the basis of autistic children work alongside and with peers. Used in the classroom not only as gaming devices and physical exercise. Contributed to improving the mental activity of children with autism

The results obtained in the study contribute to the replenishment of scientific data on the specific psychosocial development of children with autism, structure and level of social and psychological adaptation and ways of forming components of social and psychological adaptation of children in this category

Key words: psychologic and social adaptation, children with autism, preschool children with autism, social interaction, psychological technique “My story”, complex gaming activities.